

РЕЦЕНЗИЯ

от

проф. Сребра Михалева

за

Дисертационен труд на тема:

„Джазът в България (90-те години на XX-началото на XXI век) – социокултурни аспекти на взаимодействието изпълнители – публика.

от

Желязка Илиева Белчилова, редовен докторант в АМГИИ Пловдив

за придобиване на научната и образователна степен „Доктор” по специалността „Музикознание и музикално изкуство“, професионално направление 8.3. „Музикално и танцово изкуство“

Представеният дисертационен труд, с научен ръководител проф. д-р Полина Куюмджиева, определено е с приносен характер, а изборът на темата и самата разработка са актуални и навременни. Още повече, че личната мотивация на докторантката е продиктувана от професионалния ѝ опит на действащ джаз изпълнител.

Дисертационният труд /в общ обем 268 страници, в т.ч. 5 графики, 23 таблици и списък на ползваната литература: 7 източника на латиница, 59 на кирилица и 20 интернет източника/ е структуриран в **Увод, Три глави, Заключение, Приноси, Библиография и Приложения.**

Обектът на изследване е свързан с конкретно посочен исторически период от развитието на джазовата музика в България, а **предмет** на изследването е рецепцията на жанра – визират се взаимозависимостите и динамиките на отношението между джаз изпълнители и публика.

Ще се спра хронологично на основните приноси от разработката, по глави:

Първа глава. Към въпроса за понятието социокултурен

Понятието „социокултурен“ по принцип характеризира взаимовръзката между социалните и културните аспекти в живота на дадено общество (обществени групи) с принадлежащите им ценностни системи. Определящите го науки, са съответно **социология и културология**, а в центъра на взаимодействието им стои **творческата личност** и нейната дейност – повлияни от културната среда /като влиянието естествено е двупосочно/.

Докторантката убедително пренася понятието **социокултурен** и върху сферата на **музикалното творчество и изпълнителство**, осмислено от аналогична гледна точка. През погледа на **социологията** – въздействието на музикалното изкуство върху обществото и обратно – въздействието на обществото върху музикалното изкуство. През погледа на **културологията** – същността на музикалната култура и свързаните с нея процеси на формиране, развитие и съхранение на музикалните ценности и влиянието им върху обществото /двупосочната характеристика на понятието **социокултурен**, Белчилова успешно е онагледила в графика №2/.

Втора глава Джазовата музика и обликът ѝ в България днес

Съобразно понятийния апарат, въведен в Първа глава, докторантката очертава и влиянието между джаз изпълнителите и обществото (и по-специално: отношението към джаз-музикантите у нас в историческа ретроспекция до днес).

Стегнато и ясно е даден отговор на въпроса, кое определя джаза като музикален стил, като се проследява зараждането му от края на 19 и началото на 20 век и характерните му особености, развитие, неговата импровизационна същност, трансформиране и взаимодействие с други стилове и жанрове. Но акцентът с основание пада върху известните у нас исторически факти: 1/ Първото съприкосновение с новата и непозната, завладяваща музика през далечната 1911 година /„рагтайм“ свири съставът на Титаник, гостуващ във Варна, а първият джаз-концерт в София е през 1928, представен от пианиста Сам Удинг и неговият оркестър. Това е и отправната точка за развитието на джаза в България. 2/ За родоначалник на българския джаз се счита Асен Овчаров. Той е създател на първия класически джаз-оркестър в България и на Балканите, със солисти Сашо Сладура (цигулка) и Лея Иванова – вокал. След войната стилът е забранен, а изпълнителите репресирани. 3/ Шестдесетте години на 20 век са белязани със силния творчески устрем на стила джаз в България, който във възходяща прогресия се развива до края на века.

Докторантката старателно проследява по десетилетия съставите, имената на джаз-изпълнителите, отзивите на националната и чужда преса за участията им в различни джаз фестивали, както и многобройните концерти на българските джазмени у нас и в чужбина. Солидните основи, поставени от талантливите джаз-музиканти през 20-ти век, изграждат моста към днешния 21 век и с основание изискват от своите наследници същия заряд и изпълнителски умения. Своеобразен емпиричен център на главата е разделът:

Джазът днес през погледа на шестима български музиканти

Исходната теза е, че джазът е популярна, но некомерсиална музика, а публиката му е непрекъснато оформящо се културно малцинство. В сравнение с другите стилове музика /поп-музика, класическа или фолклорна музика/ джаз-музикантите са много по-малобройни. Докторантката се интересува съществува ли приемственост в жанра, от къде черпят мотивацията си джаз-музикантите да се занимават с този нелек и некомерсиален стил музика, който изисква интелигентност, солидни музикално-

теоретични познания и различно светоусещане. И не на последно място – респект предизвиква и завидната им способност за импровизация.

За да намери отговорите на тези /и още подобни въпроси/ докторантката провежда шест интервюта със знакови български джаз-изпълнители:

Космополитът – Милчо Левиев

Бащата на няколко поколения джазмени – Веселин Койчев

Родената за джаз – Вики Алмазиду

Човекът слял се със своя инструмент – Стоян Янкулов

Предизвикателството на „real time“-а – Петър Салчев

Напълно отдадения на джаза – Мирослав Турийски.

Разпределени в пет тематични блока, с общо 17 въпроса и 5 подвъпроса. Специално ще се спра на въпросите и обобщението на отговорите им, защото сами по себе си те също са приноси за настоящето изследване:

Блок № 1 – въпроси свързани с творческия процес (4 въпроса с два подвъпроса). Реалност или бягство от реалността пресъздава музиката, която творите/интерпретирате?

Анализът на отговорите се свежда до две основни мнения. Според едното „основа на изкуството е реалността – отразява действителността и създава нова действителност“ – /М. Л./, а според второто, „реалността не съществува по време на творческия акт“ /Ст. Я/.

А – Какво ви носи вдъхновение. Други изкуства, ежедневието Ви?

Анализът на отговорите се свежда до констатацията, че интервюираните изпълнители са работохолици и работният процес е изворът на тяхното вдъхновение. Самата джазова музика им дава творчески устрем. Участието на наши джаз-изпълнители в международни джаз форуми, гостуването на известни джаз-знаменитости. Социалните медии, интернет платформите, в които може да се чуе музика от всяко кътче на земята допринася за сравняването на нивото с чуждестранните музиканти. Това обогатява обмена на идеи и търсенето на нови изразни средства. Извор на вдъхновение е и симбиозата между изпълнител и публика /В. К./

Б – По какъв начин се отразява животът Ви в България на Вашето творчество. Има ли в произведенията Ви социална мотивация или послания?

След анализирането на отговорите се очертават две противоположни позиции – тотално отхвърляне на влиянието на социалната и културна среда. „Няма значение къде и как живееш, ако има да кажеш нещо, просто го казваш“ /В. К./ Другото мнение е, че

“Животът в България неминуемо се отразява на творчеството“/С.Я/. „Ниското заплащане води до необходимостта да се работи на повече места и времето за самоподготовка и композиране става недостатъчно. Усилията на музикантите допринесли за създаване на днешния кръг джазмени, за популяризацията на джазовата музика неминуемо дава отражение върху по-младите джаз изпълнители“/ В. К/.

В – Кои джаз-изпълнители са оказали сериозно влияние върху развитието Ви?

При по-младите джаз музиканти освен към емблематичните за тази музика имена се забелязва, разбираемо, отвореност към много по-различни и новаторски за джаза изпълнители. Джазмените от старата генерация проявяват предпочитание към по-класическите изпълнители, споменават имена на музиканти, с които са свирили или продължават да работят и сега. Българските джаз изпълнители проявяват уважение и колегиалност помежду си, както и търсене на нови пътища за развитие.

Г – Джазът според Вас само за музиканти и хора на изкуството ли е предназначен?

Джазът категорично не е музика, предназначена единствено за музиканти и хора на изкуството. Това е мнението на всички участвали в анкетата. Според тях джазовата музика достига до публиката по-скоро по сетивен път, **отколкото по интелектуален.**

Блок № 2. Каква е джазовата публика в България. Би ли могла да се твърди, че е малцинство. Вискателна ли е, целенасочена ли е. Може ли да се направи паралел с публиката в чужбина?

Съгласно отговорите от интервюираните джаз-музиканти, се налага мнението, че джазовата публика в България е малцинство.

„Същността на това изкуство е да **казва, а не да се показва**“ /М.Л/.

Може би това е една от причините джазовата музика никога да не бъде причислена към масовото комерсиално изкуство. Но определящ е отговорът на Веселин Койчев, който разделя публиката исторически /преди и след социално-политическите промени през 1989/. До края на 80-те години джазът е символ на това, което е зад граница, на желанието на хората да бъдат свободни, след 1989 – той вече е един от стиловете музика / не толкова недостижими/и у нас.

Блок № 3. Коя атмосфера предпочитате: клубна, концертна или фестивална?

Преобладава мнението, че клубът е сред предпочитаните места за изпълнение. Според Милчо Левиев „джазът се срива в световен мащаб заради западането на клубната сцена“. Именно тук музикантите се развиват и достигат нужното ниво, за да се представят на голяма концертна и фестивална сцена. Веселен Койчев предпочита

концертната и фестивална сцена, защото там публиката не се разсейва със „странични занимания“.

А – Къде е по-силно усещането Ви за близост с публиката?

Преобладаващото мнение сред интервюираните джаз-изпълнители е, че усещането за близост и връзка с публиката е най-осезаемо в клубната атмосфера.

Какво е за Вас „чужбина“: място за живеене, вдъхновение, среща със съмишленици, база за сравнение?

Среща със съмишленици, обмяна на творчески опит. Предпочитанието на интервюираните джаз-музиканти е да работят, творят и се развиват в България. /За други това е избор, който са принудени да направят поради определени обстоятелства/.

Блок № 4. Каква е връзката между фолклора и джаза. Приемате ли понятието „етно джаз“ Ако го приемате, какво съдържание влагате в него. Ако не го приемате – защо, то нуждае ли се от определение или е просто world music?

Понятията „етно джаз“ и „world music“ имат еднаква основа – обединяването на музикални култури. Мненията на интервюираните разбираемо са различни, като намерението на докторантката е да се съпоставят различните гледни точки, което довежда до индивидуалното анализиране на отговорите.

А каква е функцията на „етно джаза: по-достъпен път към джаз-музиката или начин за осъвременяване на фолклора?

След анализ на отговорите и тук не се откроява обща тенденция в мнението на интервюираните. Веселин Койчев и Милчо Левиев са с близки мнения. „Фолклорът е неизменна част от културата на българите“. Веселин Койчев сам споделя, че Милчо Левиев е бил първоначалният му пример за смесване на фолклор с джаз. „Етно джазът“ е притегателна сила, защото слушателите, привлечени за първи път от него в последствие стават почитатели на джазовата музика като цяло. Мирослав Турийски и Стоян Янкулов приемат по-скоро определението world music.

Б – Популярен или не е джазът в България?

Само Стоян Янкулов има по-различно мнение „джазът е „музикантска музика“ и елитарно изкуство. За останалите участници в проучването, джаз-музиката е изключително популярна на Балканите. Повече от САЩ и Западна Европа. Навлизането ѝ като специален предмет в училищата по изкуствата допринасят за популяризирането ѝ.

В – Следва логичният въпрос: Смятате ли джаза за елитарно изкуство?

Изводът е: Истинските фенове на тази музика притежават характерен усет, който не присъства у всички. Джазовата музика в България е популярна, но не е

комерсиална, отворена за всички, но въпреки това тя е елитарна музика /основната ѝ публика е отбрана част от дадена социална група – с характерен естетически вкус/

Г – Какво значение има за Вас джазът като музика?

Джаз-музиката силно присъства в живота на изпълнителите, превърнала се е в неразривна част от същността им и средство за усъвършенстване и себеизразяване.

Легендите, верни или не, че джазът е елитарно изкуство, музика за музиканти, за снобска публика и др. по някакъв начин отдалечават публиката от това изкуство. Констатация на Веселин Койчев е, че българинът съзнава значението на това изкуство, но дотолкова е зает с прехраната на семейството си, че то остава на последен план. А по думите на Турийски, „ джаз-музикантите представляват културно малцинство от добре образовани хора със сходни интереси, а в това обкръжение джазът е поставен на висок пиедестал“.

Блок № 5. Джазът в музикално културното пространство. Форми на изява.

А – Джазовите фестивали се превръщат в средище за музициране, обмен на творчески идеи и средство за духовно и интелектуално обогатяване. Те са най-разпространената форма на провеждане на джазови събития, последвани от клубните и концертни прояви. По хронологичен ред от създаването им, докторантката се е постарала в изследването си да даде информация за съществуващите джазови фестивали (11) добили публична известност и които съществуват до днес, тясно свързани с биографията и творческото развитие на техния създател.

Б – Клубна дейност. В годините след прехода, джаз клубовете в големите градове престава да работят по прозаичната причина, че немогат да плащат разходите си. Клубове в София и Пловдив оцеляха и се превърнаха в културен център и места за провеждане на джаз-концерти на живо.

В – Концерти. Може да се каже, че концертната дейност е медиатор между фестивалната атмосфера и клубната обстановка. Важна роля играе рекламата и добрия маркетинг на събитията, което е и основополагащо за посещаемостта им. Разнообразни са възможностите и за местоположение на концертните изяви /от галерии до концертни зали, на закрито или открито/. Но така или иначе, невидимите просветители на джаза в България стават все повече. Те не търсят облага или известност. Отначало тръгнаха с желанието да задоволят потребността си от тази музика, а в последствие да образуват и възпитават нова публика обичаща джаза в малки и по-големи градове на страната.

ТРЕТА ГЛАВА. Джазът в България през погледа на неговата публика

Тази част от разработката на свой ред очертава общите принципи и характеристики, които потвърждават основната изследователска теза – че стилът джаз е елитарно изкуство, с определен тип и малобройна публика, съставена от посветни и свързани помежду си /професионално или любителски/ почитатели на джаза.

Анкетните карти, чрез които докторантката прави проучването са писмени, от избрани на случаен принцип слушатели. Социологическото проучване е проведено в градовете Пловдив, Хасково и Русе и няма претенция за определяне на цялостния облик на джаз-публиката в България.

То дава най-обща представа за предпочитанията на публиката на определени стилове в джаза, предпочитанията ѝ за място, където да слушат този стил музика, както и за познанията ѝ по отношение на имена на джаз изпълнители у нас и в чужбина.

Ще приведа красноречивите резултати от проучването: Най-голям брой анкетирани предпочитат концертната обстановка (46.6%), Фестивалната (43.5%), Клубната (10.1%).

Голям процент от слушателите, посещаващи джазови фестивал и концерти, никога не са свирили на инструмент или никога не са пели, докато клубната публика е в преобладаващото си мнозинство музикантска, което означава, че се състои от професионални музиканти /занимаващи се с този или друг жанр музика/, студенти или любители музиканти.

А - На въпроса: Имате ли познания за стила джаз? – 64% споделят, че притежават книжни издания и албуми. 48.40% придобиват познания в концертната и 46.70% по време на фестивална обстановка. Докато клубовете посещава информираната, образована и познаваща жанра публика.

Б - Смятате ли джаз-музиката за елитарно изкуство? – Положителен отговор дават 68.30% във фестивална обстановка, 65.60% в концертна атмосфера. На противоположно мнение са слушателите в клубната обстановка – 57.10%. Близко на половина се разделят мненията на анкетираниите. Това води да извода, че елитарността на този жанр се определя от публика, която не разбира достатъчно добре тази музика, а не от броя на желаещите да слушат джаз. В случая елитарност е еквивалент на непознатото, далечно и неразбираемо.

В – колко често посещавате джаз-събития? – Най висок процент 35.70%) „не пропускам събитие“ са слушателите в клубна обстановка, където са и феновете на този стил музика. Следвани от концертна обстановка (31.30%). А любителите на фестивали, следят събитията “когато имат време“ (53.30%).

Г – Как се информирате за предстоящи джаз-събития? – Чрез вестници и списания (16.90%), радио (25.40%), телевизия (22.00%) и от електронните медии (55.90%). Най-голям процент от анкетираниите в клуб посочват интернет страницата на съответното заведение (64.30%) или информация от приятели и познати - 78.60%.

Интерес буди най-вече последният факт, който свидетелства, че тези слушатели са част от определен кръг – те общуват чрез изкуството помежду си, притежават сходни интереси и създават своя социална среда.

Д – Къде предпочитате да слушате джаз-изпълнения на живо? – Като абсолютен фаворит е посочена клубната обстановка, 91.70%. Следвана от концертната – 53.40% и фестивалната обстановка – 53.40%. В клубна обстановка контактът е непринуден, свободен и публиката се чувства най-комфортно.

Е – Къде слушате джаз? – Предпочитанията са: „в къщи“ – 78.60%, от слушателите в клуб „на път“ – 57.10%. „На работа“ – концертните слушатели – 46.40% и фестивалните – 40.40%. Превес взема отговорът – **извън местата на изпълнение на живо.**

Ж – на въпроса: Какви други музикални стилове слушате /рок и класическа музика/? – клубните слушатели (85.70%). Предпочитащите концертна атмосфера – поп музика (54.10%). Предпочитащите фестивална обстановка – **народна музика** (52.20%).

З – Към кои джаз-стилове и солиращи инструменти имате предпочитания? – Анкетирани в клубна обстановка – Swing – 74.10%; Swing and Big Band-67.20%; Jazz Rock and Fusion – 64.30%; Ballads – 57.10%, с предпочитание да слушат саксофон – 85.70%, китара – 64.30%, тромпет 64.30%

Анкетирани по време на фестивал – Swing – 74.10%, Swing and Big Band 67.20% Ballads – 55.20%, Bossa Nova – 51.70%; Jazz Rock and Fusion – 51.70% предпочитание към: саксофон – 70.70%, пиано – 56.90%, тромпет – 50.00%

Анкетирани по време на концерт – Swing – 64.50%; Smooth - 54.80%; Jazz Rock and Fusion – 59.70%; Modern Jazz (Be Bob, Hard Bob, Cool Jazz) – 53.20%. предпочитани инструменти – саксофон – 77.40% , пиано - 66.10%, Китара 53.20%

Болшинството от публиката знае какво харесва, но се затруднява да определи името на дадения стил. В джазовата музика никога не е съществувала строго регламентирана жанрова класификация. Смесването и взаимодействието на стилове не само в рамките на джаза, но и с други музикални жанрове, затруднява създаването на категорични дефиниции. Най-разбираемият стил и при трите групи слушатели се очертава Swing, и Swing and Big Band. Всъщност, това е и основополагащият, разпознаваем стил в джаз-музиката.

И – Посочете конкретни имена на любими джазови изпълнители? – Най-голям брой от фестивалните слушатели посочват Ела Фицджералд и Майлс Дейвис, Йълдъз Ибрахимова, Живко Петров, а анкетирани в клубна обстановка, Майлс Дейвис и Ела Фицджералд. Споменаване името на неджазовата певица Арета Франклин нееднократно, навежда на мисълта за недостатъчната информираност на посетителите от такъв тип събития. Прави впечатление, че до имената на световните величия и едни от основателите на жанра, анкетирани нареждат и български изпълнители, което води до извода, че за публиката българското и чуждото изкуство са приравнени и нямат предпочитание относно националността на джаз-изпълнителите. А и много от анкетирани не са отговорили на въпроса.

К – Към кой тип слушател се определяте? – Отговорът на анкетираниите и в трите типа слушатели е: **емоционалният слушател**. Интересен акцент в проучването са отговорите на слушател по време на фестивал: за развлечение, с познания на този тип музика. Може би, не толкова типът събитие, а градът, в който се провежда събитието играе немалка роля.

Л – С какво асоциирате джаз-музиката? – Анкетираниите в клубна обстановка са категорични: „изпълнен с чувство, стимулиращ, приятен, диалог“.

Анкетираниите по време на концерт посочват отговор: „изпълнен с чувство, стимулиращ, приятен, елитарен, комуникация, диалог, възискателен“ .

Анкетираниите по време на фестивал посочват отговор: „изпълнен с чувство, приятен, стимулиращ, комуникация, възискателен, забавен, елитарен и труден.

Анкетираниите по време на фестивал или концерт, определят стила, като възискателен и елитарен, което води до невъзможност да се отпуснат и изпитат наслада от изпълненията

М – Какво значение има за вас джаза? – Синтезираните резултати от отговорите на този въпрос от трите групи анкетирани водят до извода: **Слушателите по време на концерт** са дали най-изчерпателен отговори. Те се очертават като най-ревностните фенове на джаз-музиката, която ги обогатява духовно, начин за доставяне на удоволствие и вдъхновение. Мненията на **анкетираниите по време на фестивал** се припокриват с тези по време на концерт като добавят неговото интелектуално и образователно значение. Основната функция на тези форуми е не само да образоват, възпитават и създават определен интерес към жанра, а едновременно с това и да подкрепят изпълнителите, да предоставят възможност за придобиване на тяхната по-голяма известност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ /на дисертационния труд/

Въз основа на проведените интервюта с шестима от водещите български джаз-изпълнители, както и на проведеното анкетно проучване сред слушатели, логично следват изводи за състоянието и развитието на джазовата музика в България в определения период (90-те години на 20 век до днес), и за взаимното двупосочно влияние между изпълнители и публика, а именно:

1 – Всяка една от атмосферите: клубна, фестивална или концертна, привлича различен тип публика, като най-предпочитана от феновете е клубната, следвана от фестивалната обстановка. **Клубът** остава единственото място за редовна изява на джаз-музикантите и трибуна за развитието на младите изпълнители на този стил музика. Сред публиката в клубовете преобладават почитателите и познавачите на този стил музика, които имат потребността да присъстват там. Именно за тях джазът не е елитарно изкуство. **Джаз-фестивалите са най масово посещавани джаз-форуми**. Освен възможността да представят творчеството си пред по-голяма аудитория те имат

възможност да музицират с колеги – чуждестранни и български. Такива срещи са и огромен творчески импулс особено за младите изпълнители.

2 – Силната приемственост между поколенията е основен мотив за развитието на джаза у нас. Колегиалността и взаимната подкрепа и уважение са отличителна черта на българските джаз-музиканти, а приемствеността стои в основата на популярността на този стил. Навлизането на джазови специалности във висшите училища и на специален предмет „Поп и джаз пеене“ в музикалните училища се явява допълнителен фактор, допринасящ за популяризирането на джаз-музиката в България.

3 – Настоящият труд успешно потвърждава хипотезата, че джаз-музиката в България се възприема и развива като елитарно изкуство.

5 – Анализът на взаимодействието изпълнители – публика и обратно в джаз-музиката у нас е успешен опит за осмислянето ѝ по нов начин и дава широки възможности и за други изследвания в територията на джаза.

Като генерален извод може да се каже, че джаз-музиката в България е популярна, но некомерсиална, достъпна и отворена за широка аудитория слушатели. Но въпреки това, тя се социализира като елитарна музика. Основната ѝ публика е отбрана част на определена социална група, която притежава характерен естетически вкус.

В ОБОБЩЕНИЕ: Задълбочено проучената и отлично систематизирана проблематика в дисертационния труд: „Джазът в България (90-те години на XX-началото на XXI век) – социокултурни аспекти на взаимодействието изпълнители – публика“, определено притежава научно-приложна стойност, което ми дава основание да препоръчам издаването му като учебно помагало за специалността „Поп и Джаз“ във ВУЗ. При това, докторантката би могла да включи пълният обем предварително проведени и обработени анкети, които не са намерили място в дисертацията ѝ по обективни причини.

Въз основа на цялостното ми положително впечатление от текста на труда и изтъкнатите научни приноси, поздравявам докторантката и нейния научен ръководител за успешно завършената докторантура, и убедено предлагам на членовете на уважаемото Научно жури да присъди на Желязка Илиева Белчилова образователната и научна степен „Доктор“ по специалността „Музикознание и музикално изкуство“, професионално направление 8.3. „Музикално и танцово изкуство“.

Рецензент:

/проф. Сребра Михалева/

Велико Търново, 26 септ. 2018.